

O semantičkoj prilagodbi i promjenama u posuđenicama i prevedenicama u hrvatskome jeziku

Marija Turk

Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci
mturk@ffri.hr

UDK: 811.163.42'373.45
izvorni znanstveni rad

<https://doi.org/10.17234/9789531758819.44>

U radu se na primjerima iz dva romanska i dva germanska jezika upućuje na semantičke promjene koje nastaju u procesu prilagodbe posuđenica i stvaranja prevedenica. Temeljni procesi semantičke prilagodbe bliski su posuđenicama i prevedenicama. To su nulta semantička ekstenzija, suženje značenja i proširenje značenja. S obzirom na to da su prevedenice specifičan način posuđivanja, raščlamba njihova značenja pokazuje da načini semantičke adaptacije svojstveni posuđenicama nisu u potpunosti istovjetni načinima semantičkog posuđivanja svojstvenim prevedenicama. Promjene u semantičkoj ekstenziji posuđenica i prevedenica ovise o semantičkom opsegu inojezičnog predloška, o potrebi jezika primaoca, a kod prevedenica i o načinu reprodukcije stranog modela u hrvatski, tj. o tipu prevedenica.

Ključne riječi: posuđenice, prevedenice, semantička ekstenzija, hrvatski, strani jezik

0. Uvod

Preuzimanjem novih predmeta i ideja iz različitih kulturnih i civilizacijskih zajednica u druge preuzimaju se odgovarajući nazivi. Preuzimanje novih riječi može biti evidentno i latentno (Carstensen 1979: 90). Evidentni utjecaji ostvaruju se kao *posuđenice* različitih vrsta, što ovisi o stupnju prilagodbe i njihovu standardnojezičnom ili substandardnomu statusu. Latentni se utjecaji očituju kao *prevedenice* ili *kalkovi*. Pojam prevedenice podrazumijeva različite oblike reprodukcije inojezičnih jedinica jedinica vlastitoga jezika. Oba oblika posuđivanja mogu biti izravna ili posredna. U oblikovanju posuđenica i prevedenica jezik posrednik, tj. posljednji jezik u lancu posuđivanja, ima važnu ulogu jer utječe na konačan oblik i značenje posuđenica i prevedenica. Stoga se u analizi posuđenica i prevedenica priklanjamo načelu neposredne etimologije (*etymologia proxima*).¹

¹ O pojmovima daljnja etimologija (*etymologia remota*) i neposredna etimologija (*etymologia proxima*) više u: Muljačić (1997/1998: 269) i Ljubičić (2011: 52).

U teoriji jezika u dodiru semantičko se posuđivanje smješta u kontekst jezičnoga posuđivanja uopće. Načela jezične prilagodbe potanko je opisao Rudolf Filipović u brojnim radovima, a osobito u svojim kapitalnim knjigama *Teorija jezika u kontaktu* (1986) i *Anglicizmi u hrvatskome ili srpskom jeziku* (1990). Ta je načela oprimjerio u opisu anglizama u hrvatskome jeziku. Primijenjući ta načela, monografski su opisani hrvatsko-talijanski jezični dodiri (Sočanac 2004), hrvatsko-francuski jezični dodiri (Dabo-Denegri 2007) i hrvatsko-njemački jezični dodiri (Stojić/Turk 2017). O prilagodbi posuđenica govori se u knjizi *Hrvatski u dodiru s europskim jezicima* (2005). U skladu s podnaslovom knjige – *Prilagodba posuđenica* – u tim je priložima zastupljena i semantička prilagodba talijanizama (Sočanac), galicizama (Dabo-Denegri), germanizama (Dragičević), novijih anglizama (Nikolić Hoyt), rusizama (Menac) i hungarizama (Žagar-Szentesi). Broj radova koji se bave posuđenicama s različitih gledišta višestruko nadmašuje broj radova koji se bave prevedenicama. Isto se tiče obrade semantičke ekstenzije: kod posuđenica je ona relativno dobro zastupljena, a kod prevedenica ostaju otvorena mnoga pitanja: Kako se formira značenje u transferu inojezičnih obrazaca u hrvatskim prevedenicama? U kakvu su odnosu značenje prevedenice i značenje njezinoga stranojezičnoga obrasca? Do kakvih promjena pritom dolazi i zašto?

Primjeri koji se u ovome prilogu analiziraju prikupljeni su iz različitih izvora: iz znanstvenih radova koji se bave problematikom jezičnog posuđivanja i rječnika navedenih u popisu literature, iz tiskovina i internetskih portala, a provjeravani su u hrvatskim jednojezičnim, dvojezičnim i višejezičnim rječnicima, rječnicima stranih riječi, mrežnim pretraživačima, kao što je Hrvatski nacionalni korpus (<http://www.hnk.ffzg.hr>) i Hrvatska jezična riznica (<http://riznica.ihjj.hr>).

1. Semantička prilagodba posuđenica

Preuzimanjem posuđenica u jezik primalac njihovo je značenje podložno promjenama. Ovom se analizom nastoji pokazati kako posuđenice iz nekoliko jezika u procesu integracije u hrvatski jezik formiraju značenje i do kakvih promjena dolazi. Analiza se provodi na temelju podjele primarnosti i sekundarnosti. Metodologija analize prilagodbe posuđenica u hrvatskome jeziku na semantičkoj razini počiva na teoriji jezika u kontaktu (Filipović 1986).

1.1. Primarna adaptacija

U procesu posuđivanja sve posuđenice prolaze kroz primarnu adaptaciju. U primarnoj su adaptaciji moguća dva oblika: nulta semantička ekstenzija i suženje značenja u broju i polju.

1. 1. 1. Nulta semantička ekstenzija

Nultu semantičku ekstenziju imaju posuđenice čiji modeli imaju jedno značenje ili manji broj značenja. Najčešće se radi o stručnim nazivima čija su značenja točno definirana:

francuski: *rétroviseur* > *retrovizor* 'ogledalo na motornim vozilima koje vozaču omogućuje pregled stanja na cesti iza njega', *bauxite* > *boksit* 'crvenosmeđa ruda od koje se dobiva aluminij';

talijanski: *risotto* > *rižoto* 'pirjana riža s različitim dodacima', *bienale* > *bijenale* 'umjetnička priredba koja se održava svake druge godine';

engleski: *downloading* > *daunlodng* 'kopiranje programa s interneta', *paragliding* > *paragljajding* 'padobransko jedrenje';

njemački: *Bohrer* > *borer* 'svrdlo, bušilica', *Anlasser* > *anlaser* 'tehnički uređaj za pokretanje nekog stroja, starter' itd.

Nulta semantička ekstenzija rjeđe se provodi kod posuđenica čiji modeli imaju više značenja:

francuski: *cauchemar* > *košmar* 1. 'san s teškim priviđenjima, bunilo, mora'; 2. 'zamisao, nešto mučno i teško', *paysage* > *pejzaž* 1. 'predio, krajolik'; 2. *slikar*. 'slika koja prikazuje kakav krajolik' 3. *pren*. 'opis koje situacije';

talijanski: *acquarello* > *akvarel* 1. 'slikarska tehnika u kojoj se koriste vodene boje'; 2. 'slika izrađena tom tehnikom', *duo* > *duo* 1. 'skladba s dva glasa ili glazbala'; 2. 'pjevanje ili sviranje udvoje';

engleski: *outsider* > *autsajder* 1. 'osoba koja ne pripada skupini'; 2. 'natjecatelj koji ne spada u favorite'; *e-mail* > *e-mail* 1. 'elektronički sustav za prijenos poruka pomoću računala'; 2. 'elektronička poruka';

njemački: *Schalter* > *šalter* 1. 'mjesto unutar većeg radnog prostora na kojem se radi s klijentima'; 2. 'prekidač električnog spoja', *Blech* > *pleh* 'ploče tanko valjane kovine'; 2. 'posuda za pečenje' itd.

1.1.2. Suženje značenja

Suženje značenja također pripada primarnoj adaptaciji. Ono se odnosi na pojavu u semantičkoj prilagodbi kad replika preuzme jedan ili manji broj značenja višeznačnih modela. Suženje značenja pojavljuje se u dva oblika, kao suženje broja značenja i kao suženje značenja u polju.

1.1.2.1 Suženje broja značenja

Riječi su potencijalno višeznačne. Kako se posuđuje da bi se zadovoljila konkretna potreba za imenovanje novog pojma, u jezik se primalac prenosi samo jedan ili mali broj značenja. Zato je u leksičkom posuđivanju suženje značenja najčešća semantička pojava.

Larousse (1986) bilježi pod natuknicom *camion* dva značenja: 1. 'teretni automobil'; 2. 'posuda u kojoj se razrjeđuje boja'. U hrvatskome je riječ *kamion* preuzela samo prvo značenje. Za riječ *écran* navedeno je sedam značenja, dok su u posuđenici *ekran* prenesena tri značenja: 1. (# 4) 'bijela površina na kojoj se prikazuju filmovi'; 2. (#6.a) 'površina kodne cijevi u kojoj se stvara slika'; 3. (#2) 'zaslon'.

Zingarelli (2008) bilježi sedam značenja za naziv *libreto*, a u hrvatskome je posuđenica *libreto* preuzela samo jedno značenje (# 6): 'tekst za neko glazbeno djelo (operu, operetu)'. U istome je rječniku zabilježeno šest značenja za riječ *novella*, a u hrvatskome *novela* ima jedno značenje (# 1): 'kratka pripovijetka'.

Oxford (2010) bilježi šest značenja riječi *attachment*, a hrvatski je preuzeo samo jedno (#6): 'dokument koji se šalje uz e-poštu'. Za riječ *link* zabilježeno je pet značenja. U hrvatskome je ta riječ preuzeta s jednim značenjem (#4): 'mjesto u elektroničkom dokumentu koje je povezano s drugim elektroničkim dokumentom ili na drugi dio istog dokumenta'.

Duden (1989) navodi dva značenja za riječ *Leitmotiv*. U hrvatskom je preuzeto prvo (#1) značenje: 'misao vodilja, nit vodilja'. Riječ *Besteck* ima dva značenja 1. 'pribor za jelo'; 2. 'kirurški pribor', dok u hrvatskom *beštek* znači samo 'pribor za jelo'.

1.1.2.2. Suženje polja značenja

U semantičkoj prilagodbi moguće je i suženje polja značenja. Suženje u polju značenja odvija se zajedno sa suženjem broja značenja. Za razliku od suženja broja značenja kao najčešće pojave u semantičkoj prilagodbi, suženje značenja u polju rijetka je pojava.

Francuska riječ *rendez-vous* ima tri značenja (Larousse 1986). Hrvatska posuđenica preuzela je samo jedno značenje 'susret, sastanak'. To se značenje ostvaruje u suženom polju i to kao 'dogovoreni ljubavni sastanak'.

U talijanskome riječ *bagatella* može imati četiri značenja (Zingarelli 2008). U hrvatskome je posuđenica *bagatela* preuzela jedno značenje (#1): 'sitnica, malenkost'. To je značenje suženo i koristi se u smislu 'beznačajan iznos'.

Filipović (1986: 169) ilustrira pojavu suženja značenjskog polja samo na dva primjera. Jedan od njih je riječ *steward* koja u engleskome ima devet značenja, a u hrvatskome *stjuard* znači samo 'službenik u avionu'. Posu-

đenica se, dakle, rabi u suženom značenjskom polju jer isključuje ostala značenja u semantičkom polju, npr. službenik na brodu, željeznici i sl.

U hrvatskom glagol *blajhati* koristi se u suženom semantičkom polju 'posvijetliti kosu', a njegov njemački model *bleichen* pripada širem polju i znači 'bijeliti, izbijeliti /izbjeljivati, posvijetliti', ne samo kosu, nego i tekstil, zidove i dr.

1.2. Sekundarna adaptacija

Sekundarnoj adaptaciji pripada semantička ekstenzija. Nakon što je posuđenica integrirana u sustav jezika primaoca i koristi se kao i druge riječi toga jezika i ako se steknu povoljni sociološki i sociolingvistički čimbenici, ona može proširiti značenje. Stoga je semantička ekstenzija karakteristična za starije posuđenice, a kod novijih je rijetko zapažena. Na proširenje značenja mogu utjecati metafora, metonimija, pejorizacija.

1.2.1. Proširenje broja značenja

Francuska riječ *stage* zabilježena je u rječniku s četiri značenja (Larousse 1986). U hrvatskome je riječ *staž* u primarnoj je adaptaciji suzila značenje i odnosi se na 'vrijeme službovanja u pripravničkoj praksi' (#2). Sekundarno je proširila značenje: 'trajanje djelatnosti općenito'.

Njemačka riječ *Platz* ima sedam značenja (Duden 2008). Posuđenica *plac* primarno je suzila značenje: 1. 'trg (#1); 2. '(slobodno) mjesto' (#2); 3. 'sportski teren' (#1b), a potom proširila s dva nova značenja: 1. 'tržnica' i 2. 'građevinsko zemljište'.

1.2.2. Proširenje polja značenja

Proširenje značenja započinje unutar jednog značenjskog polja, a s vremenom mogu proširiti značenja na druga polja. Te su pojave rijetke (Sočanac 2005: 47). Prema proširenju semantičkog polja otvorenije su one riječi koje svojim sadržajem mogu prizivati u govornika konkretne slike, što će pokazati sljedeći primjeri. Neka proširenja mogu biti rezultat metafore, metonimije, pejorizacije, elipse te utjecaja jezika posrednika iz kojih je u nekim slučajevima preuzeto novo značenje.

1.2.3. Metafora

U promjeni značenja u jeziku primaocu postoji veza između novoga i staroga značenja. Metafora počiva na sličnosti značenja.

Talijanska riječ *lavina* i hrv. *lavina* imaju jednako osnovno značenje: 'velika gruda snijega koja se ruši s planina'. U hrvatskom se može koristiti u značenju 'događaji koji se odvijaju velikom brzinom'.

Dabo-Denegri (2007: 143) navodi primjer proširenja semantičkog polja metaforom za posuđenicu *desant* (frenc. *descente*) u značenju 'neočekivani ili nezgodni posjet ili napad'.

Od dvaju značenja koje ima njemački glagol *bügeln*, posuđenica *peglati* preuzela je jedno značenje 'glačati (tkaninu)', da bi sekundarno dobila tri nova značenja: 1. provući/provlačiti kreditnu karticu'; 2. 'ravnati kosu'; 3. 'napadati koga'. Riječ *Packung* ima devet značenja raspoređenih u šest semantičkih polja. U hrvatskom ima značenja: 'paket', 'pakiranje', 'ambalaža' i dodatno 'tretman ljekovitim pripravkom za njegu kose'.

1.2.4. Metonimija

Metonimija počiva na povezanosti značenja. Posuđenici *kamion* (< franc. *camion*) nakon suženja značenja ('teretnjak'), pridruženo je dodatno značenje 'količina tereta'.

Posuđenica *galanterija* preuzela je od talijanskog modela *galanteria* značenje 'sitni ukrasni predmeti za svakodnevnu upotrebu', a ono je dodatno prošireno na 'trgovinu u kojoj se prodaje takva roba'.

U engleskome riječ *tractor* ima četiri značenja (Webster 1996). U hrvatskome je ta posuđenica preuzela prvo značenje: 'motorno vozilo koje služi za vuču u poljodjelstvu'. U sekundarnoj adaptaciji u razgovornom jeziku dobiva značenje 'količina tereta u prikolici traktora'. To značenje još nije uvršteno u rječnike.

1.2.5. Elipsa

Elipsa ili skraćivanje jedan je od načina promjene značenja koji počiva na povezanosti po obliku. Ispuštanjem jednog dijela složenice ili člana višerječnog izraza prenosi se njegovo značenje na drugi dio.

Posuđenica *šampinjon* označava u hrvatskom određenu vrste gljive, dok je u francuskom *champignon* opći pojam za gljive. Hrvatski *šampinjon* odgovara francuskom *Champignon de Paris* (Dabo-Denegri 2007: 145).

Elipsa je česta u prilagodbi posuđenica iz engleskoga i njemačkoga jezika s obzirom na to da su složenice česte u njihovom tvorbenom sustavu, dok hrvatski preferira izvedenice ili netvorbene riječi: engl. *grapefruit* → *grejp*, *cross-country* → *kros*, kolokvijalno *facebook* → *fejs* itd. Primjeri germanizama u hrvatskom pokazuju da je mnoštvo njemačkih složenica preoblikovano elipsom: *Gehirnschlag* → *šlag* 'moždani udar', *Schlagsahne* → *šlag* 'tučeno slatko vrhnje', *Leerlauf* → *ler*, *Lösungswort* → *lozinka*, *Stöckelschuh* → *štikla*, *Schildkappe* → *šilterica* itd.

1.2.6. Pejorizacija

Pejorizacija ili pogoršanje značenja pripada promjenama s obzirom na procjenu značenja. Ona je različito zastupljena s obzirom na podrijetlo modela. Rudolf Filipović (1986: 179) tumači samo primjer posuđenice *najlon* u kombinaciji s riječima *plaža*, *hotel*, *mozak*, *mentalitet* u kojima je značenje riječi derogirano. Lelija Sočanac (2004: 418) ne navodi primjere iz talijanskog jezika u hrvatskome standardnom jeziku, tek nekoliko primjera iz korpusa dubrovačke književnosti, a Ljuba Dabo-Denegri (2007: 145) samo dva primjera, od kojih je leksikografski zabilježen samo *sufler* (< franc. *souffleur*). Uz osnovno značenje 'šaptač u kazalištu', ta je posuđenica dobila dodatno, pejorativno značenje 'onaj koji sugerira komu postupke i izjave'.

Nasuprot tomu, u korpusu njemačkih posuđenica ima mnoštvo posuđenica koje su u hrvatskome dobila nova, pejorativna značenja. Primjerice, *Švabo* (< njem. Schwabe) je uz osnovno značenje 'stanovnik pokrajine Schwaben', i pejorativni naziv za Nijemca općenito. Riječ *Pflaster* ima dva značenja 1. 'pločnik' i 2. 'ljepljivi ovoj za rane'. U hrvatskome je preuzeto samo ovo potonje značenje. U razgovornom jeziku, zbog immanentne metaforičnosti te riječi, razvilo se dodatno, pejorativno značenje, 'onaj koji se prilijepi uz koga i ne odvađa od njega'.

2. Semantička ekstenzija prevedenica

Semantička se ekstenzija prevedenica može promatrati na dvjema razinama. Na prvoj se razini utvrđuje semantički odnos stranojezičnog predloška i prevedenice. Na drugoj se razini utvrđuje semantički odnos domaćih riječi i semantičkih prevedenica. Na prvoj se razini polazište za utvrđivanje semantičke ekstenzije prevedenica temelji na pretpostavci da su temeljni procesi semantičkog posuđivanja bliski posuđenicama i prevedenicama. S obzirom na to da su prevedenice specifičan način posuđivanja, raščlamba je njihova značenja pokazala da načini semantičke adaptacije svojstveni posuđenicama nisu u potpunosti istovjetni načinima semantičkog posuđivanja svojstvenim prevedenicama.

2.1. Stranojezični predložak i prevedenica

Na relaciji stranojezični predložak i prevedenica moguća su, kao i kod posuđenica, tri prijenosa značenja: nulta semantička ekstenzija, suženje značenja i proširenje značenja.

2.1.1. Nulta semantička ekstenzija

Nulta se semantička ekstenzija ostvaruje kada inojezični predložak ima samo jedno značenje ili manji broj značenja od kojih se sva prenose u jezik primalac. Nulta se semantička ekstenzija potvrđuje na dvjema skupinama primjera: u prvoj su skupini prevedenice čiji predložak ima samo jedno značenje, a u drugoj prevedenice čiji predložak ima više značenja od kojih su sva prenesena kalkiranjem. Većina prevedenica iz naše građe pokazuje nultu semantičku ekstenziju i ona znatno prevladava nad drugim oblicima prijenosa značenja.

2.1.1.1. Predložak i prevedenica su jednoznačni

Nulta se semantička ekstenzija obično potvrđuje u prevedenicama čiji su stranojezični predlošci jednoznačni i čija se uporaba ostvaruje u uže specijaliziranim područjima kao što su termini i profesionalizmi. Predlošci, a potom i prevedenice, nastali su da bi imenovali konkretan pojam. To pokazuju primjeri:

tal. *cambiale in bianco* → *bjanko mjenica* 'potpisana nepopunjena mjenica';

franc. *corps électoral* → *biračko tijelo* 'svi birači u zemlji';

franc. *toît du monde* → *krov svijeta* 'Himalaja';

engl. *acid rain* → *kisela kiša* 'kiša koja donosi štetnu količinu kiseline zbog industrijskog onečišćenja';

engl. *brain drain* → *odljev mozгова* 'kretanje visoko kvalificiranih ljudi u zemlju u kojoj mogu raditi u boljim uvjetima i zarađivati više novca';

njem. *Weltanschauung* → *svjetonazor* 'ukupnost stavova o svijetu';

njem. *Arbeitsgeber* → *poslodavac* 'onaj koji zapošljava' itd.

2.1.1.2. Predložak i prevedenica su višeznačni

O nultoj se semantičkoj ekstenziji radi i u primjerima u kojima je predložak višeznačan. Drugo značenje u jeziku davaocu ima metaforičko ili metonimijsko značenje. U hrvatski se jezik prenose sva značenja. Te prevedenice čine brojčano vrlo malu skupinu:

tal. *vicolo cieco* → *slijepa ulica* 1. 'ulica bez izlaza', 2. 'situacija bez izgleda da se riješi na brz i zadovoljavajući način';

tal. *girasole* → *suncokret* 1. *bot.* biljka uljarica iz porodice glavočika', 2. 'prevrtljivac, onaj koji se stalno okreće prema promjenama politike ili vlasti';

franc. *coup bas* → *niski udarac* 1. 'udarac ispod pojasa (zabranjeno u engleskom boksu), 2. 'nepravedan proces';
 engl. *big bang* → *veliki prasak* 1. *astrofiz.* 'teorija o nastanku svemira prvobitnom kataklizmičkom eksplozijom', 2. *ekonom.* 'početak velike reforme financijskih tržišta';
 engl. *e-mail* → *e-pošta* 'način slanja poruka pomoću računala povezanih u zajedničkoj mreži, 2. 'poruka poslana e-poštom';
 njem. *kurzsichtig* → *kratkovidan* 1. 'koji nema sposobnost da dobro vidi na daljinu', 2. *pren.* 'koji nema sposobnosti da dobro predvidi razvoj događaja';
 njem. *weitsichtig* → *dalekovidan* 1. 'koji bolje vidi na daljinu nego na blizinu, 2. *pren.* 'koji ima sposobnost da dobro predvidi razvoj događanja, pronicljiv'.

2.1.2. Suženje značenja

Višeznačnice rijetko stupaju u međujezične odnose u svim svojim značenjima. U prevedenicama suženje značenja nije često kao u posuđenica. Naime, poznato je da prevedenice nastaju zbog potrebe imenovanja konkretnog predmeta, uglavnom da bi se zadovoljila leksička potreba u stručnom nazivlju. Predložak je obično jednoznačan pa u njegovu transferu ne može doći do suženja značenja. Rjeđi su primjeri višeznačnih naziva koji su u prevođenju suzili značenje. Većina primjera prevedenica čiji su predlošci višeznačni pokazuje da proces transfera slijedi načelo preuzimanja jednoga specifičnog i jeziku primaocu potrebnoga značenja. U primjerima iz naše građe suženje značenja obično je suženje broja značenja i suženje značenskoga polja.

Zingarelli (2008) bilježi dva značenja uz natuknicu *autostrada*.² Prevedenica *autocesta* preuzela je samo osnovno značenje svoga modela (#1) 'cesta koja služi za brz automobilski prolaz s dvije ili više jednosmjernih traka', a nije preuzela značenje koje ima u žurnalistici.

Francuski izraz *ligne de démarcation* ima dva značenja: 1. 'prirodna ili konvencionalna linija koja služi kao zajednička granica za dva područja', 2. *pov.* u Francuskoj, od 1940. do 1942. godine, linija koja je razdvaja

² Usp. *autostrada* 1. Strada a scorrimento veloce priva di incroci e accessi privati, con due carreggiate indipendenti a più corsie per ciascun senso di marcia e spartitraffico invalicabile al centro; è riservata agli autoveicoli e ai motoveicoli di sopra di una certa cilindrata: *a gratuita, a a pagamento*; 2. (*est.*) Nell'uso giornalistico, nome per indicare genericamente una rete di trasmissione di dati ad alta velocità in grado di soddisfare contemporaneamente un gran numero di utenti: *le autostrade informatiche* (Zingarelli 2008: 223)

slobodnu zonu od okupirane zone kojom su upravljali Nijemci (Larousse (1986). Prevedenica *crtá razgraničenja* preuzela je prvo značenje.

Za engleski *skyscraper* zabilježeno je u rječniku pet značenja u tri semantička polja (Webster 1996).³ Prevedenica *neboder* preuzela je jedno značenje (#1) i u jednome polju, a nije preuzela specifična značenja iz polja arhitekture i nautike.

Njemački izraz *Eindruck*⁴ ima dva značenja (Duden, 1989). Prevedenica *utisak* preuzela je jedno značenje (#1) 'ono što je u svijesti, predodžba o doživljenom i iskustvenom', 'dojam', a ne i značenje 'otisak'.

2.1.3. Proširenje značenja

Poznato je da u primarnoj adaptaciji posuđenice stvaraju svoje značenje nultom ekstenzijom ili suženjem značenja. Tek nakon što se njihova uporaba ustalila, one počinju funkcionirati kao i domaće riječi. Kad prestane prvobitna precizna funkcija - zadovoljavanje specifične potrebe popunjenja leksičke praznine - počinje slabjeti intenzitet i preciznost njihova značenja, posuđenice dobivaju na ekstenzitetu i udaljavaju se od svog obrasca. Kod prevedenica je obrnuto. Mnoštvo prevedenica u hrvatskome jeziku pokazuje da je proširenje značenja relativno česta pojava. Ta se pojava može razumjeti činjenicom da se prevedenice brže od posuđenica integriraju u jezik primalac jer su tvorene od domaćih tvorbenih jedinica i često nisu prepoznatljive kao rezultat jezičnoga posuđivanja. One dobivaju na ekstenzitetu opsega značenja pa se značenje koje obrazac ima u jeziku primaocu može početi udaljavati od značenja i uporabe koje prevedenice imaju u jeziku primaocu ili se novo prošireno značenje u jeziku primaocu odvija neovisno o stranome obrascu. Procesu proširenja značenja prethodi jedan od pokazanih tipova formiranja značenja: nulta semantička ekstenzija ili suženja značenja. Steknu li se odgovarajući jezični i izvanjezični uvjeti, prevedenica počinje širiti značenje. Na proširenje značenja djeluju stano-viti sociološki i sociolingvistički čimbenici. Proširenje značenja se također odvija na dvjema razinama: na proširenje broja značenja i na proširenje značenjskoga polja. Oba su proširenja povezana: proširenje broja značenja predstavlja i proširenje značenjskoga polja.

³ Usp. *skyscraper* – 1. a relatively tall building of many stories, esp. one for office or commercial use. 2. *Archit.* a building completely supported by a framework, as of girders, from which the walls are suspended, as opposed to a building supported by load bearing walls. 3. *Naut.* a. a light triangular sail used in the racing rig or a staysail schooner. b. (in a square rig) a small square sail set above a royal (Webster, 1996: 1337).

⁴ Usp. *Eindruck* – 1. im Bewußtsein haftende, jmds. Vorstellung von jmdm. od. etw. geprägte Wirkung von etw. Wahrgenommenem, Erfahrenem; 2. in etw. hineingedrückte Spur, Stelle (Duden, 1989: 397)

Prema francuskim rječnicima (Larousse 1986 i Le Nouveau Petit Robert 1993) *demi-monde* se odnosi na društvenu sredinu žena sumnjiva morala, kurtizana, i onih koji ih posjećuju. Prevedenica *polusvijet* pokriva šire semantičko polje 'ukupnost ljudi koji nemaju ugleda, sumnjiv svijet, svijet sumnjiva morala (HER 2002).

Prevedenica *prva dama* odnosi se na suprugu američkoga predsjednika (engl. *First Lady*), potom proširuje značenje i počinje se koristiti za supruge predsjednika i drugih država.

Izrazu *dan-D* (< engl. *D-day*) prvotno je značenje 'dan iskrcavanja savezničkih trupa u Normandiji', potom 'dan koji se očekuje kao poseban događaj, dan kad se ima dogoditi nešto važno', 'odlučujući događaj, potez ili odluka'.

Prevedenica *kolodvor*⁵ ima osnovno značenje 'velika željeznička postaja s više kolosijeka i perona'. Unatoč tomu što je u hrvatskome bila normativno proskribirana, ta je prevedenica zadržala uporabu i s vremenom proširila značenje. Danas ima i dodatno značenje, odnosno prošireno značenjsko polje i odnosi se i na 'autobusni kolodvor'. Njemačka se riječ *Ausflug* ostvaruje u dva značenjska polja, unutar drugog polja ostvaruje dva značenja (Duden 1989). U hrvatskoj je prevedenici *izlet* preneseno jedno značenje (#1) i to 'kraće putovanje ili izlazak u prirodu radi odmora i rekreacije'. Dakle, došlo je do suženja značenja. Nakon prihvaćenosti u hrvatski leksički sustav riječ je proširila značenje na 'kraće izbivanje', u doslovnom, a potom i u prenesenom smislu, npr. *bračni izlet*, tj. 'kratkotrajna bračna nevjera'.

Višerječnice koje sadrže metaforiku predstavljaju frazeološki potencijal. Takve višerječne prevedenice proširuju značenjsko polje i ostvaruju dvostruku ulogu: primarnu terminološku i sekundarnu frazeološku. Primjerice *dječja bolest* kao prevedenica njemačkog izraza *Kinderkrankheit* ima osnovno značenje 'bolest koju čovjek prolazi u djetinjstvu', sekundarno je frazeologizirana u značenju 'neizbježne pogreške zbog pomanjkanja iskustva'. U njemačkom se riječ *Kinderkrankheit* može koristiti i u prenesenom značenju 'teškoće u navikavanju na nešto novo' (Wahrig 1968: 2028). Kako sekundarna značenja nisu posve podudarna, vjerojatno je u hrvatskom došlo do metaforičke uporabe neovisno o njemačkom predlošku. *Čudo od djeteta* (njem. *Wunderkind*) znači 'vrlo nadareno dijete'. Izraz je poznat kao nadimak W. A. Mozarta. Danas ima tendenciju da proširi značenje i semantičko polje i da se odnosi općenito na osobu izuzetnih sposobno-

⁵ Uzor za ovu prevedenicu pripisuje se njem. *Bahnhof* (Rammelmeyer 1975: 206). Nyomárkay (1989: 194–195) mogućim uzorom drži mađ. *vaspályaudvar*.

sti, ali to značenje u rječnicima još nije registrirano. Na Rujevicu stiže grčko 'čudo od djeteta', bivši igrač Sunderlanda i Panathinaikosa (<http://sportske.jutarnji.hr/100postohr/?page=5>, preuzeto 25. 7. 2017.)

Neke prevedenice imaju dva značenja i ispunjavaju dvostruku ulogu, primarnu terminološku i sekundarnu frazeološku. S obzirom na to da njihovi inojezični modeli imaju oba značenja, pitanje je jesu li u hrvatski oba prenesena. Za prvo se terminološko značenje sa sigurnošću može reći da je kalkirano, a drugo, frazeološko moglo se zbog strukturnih obilježja (višerječna struktura) i imanentne metaforičnosti prevedenice razviti neovisno o stranom predlošku. To vrijedi za već spomenutu prevedenicu *sljepa ulica* (tal. *vicolo cieco*) ili za prevedenicu *kratki spoj* (njem. *Kurzschluss*) koja u primarnoj terminološkoj ulozi označava 'prekid električne struje zbog dodira električnih vodova', a sekundarno kao frazem 'nesporazum, pogrešna logika'.

2.2. Semantički odnos domaćih riječi i semantičkih posuđenica

U prevođenju stranih riječi postojećim domaćim riječima također se javlja semantička promjena. Domaće riječi koje se upotrebljavaju u tom prevođenju prolaze proces proširenja značenja. Prevođenjem stranih riječi postojećim riječima, bilo izvornima ili udomaćenim riječima stranog podrijetla, nastaje poseban tip prevedenica poznat pod nazivima semantičke posuđenice, semantički kalkovi ili semantičke prevedenice. Prvi naziv upućuje na činjenicu da je preuzimanje izvršeno samo na semantičkoj razini. Postojećoj je riječi pod utjecajem stranog jezika pridruženo dodatno značenje. Nova su značenja često metaforična i obično ne potiskuju stara značenja (Muhvić-Dimanovski 1992: 156). Nova se značenja odnose na dotada nepoznate pojave i često imaju ulogu stručnog naziva. Semantičke posuđenice predstavljaju proširenja broja značenja i proširenje značenjskoga polja. Većina semantičkih posuđenica donosi po jedno novo značenje u novome značenjskome polju, npr.:

suh (< franc. sec) - 'trpak, opor' (kad se govori o vinu ili drugom alkoholnom piću);

krtica (< franc. taupe) - 'stroj za bušenje tunela';

jezičac (< tal. linguetta) - 'kazaljka na vagi'⁶;

pero (< tal. penna) - 'pisalo'⁷;

⁶ Riječ je o staroj prevedenici. Prvi put je leksikografski zabilježena u Mihaljinom rječniku (1651) u obliku *jezičac od mirilica*.

⁷ Zabilježeno kod leksikografa: Mikalja (1651), Della Bella (1728), Belostenec (1740) i Stulli (1806).

miš (< engl. mouse) - 'uređaj povezan s računalom kojim se pomiče kursor na monitoru kako bi se izvršio željeni izbor unutar radnog programa';
reket (< engl. racket) - 'ilegalna ucjenjivačka djelatnost organiziranih skupina';
mjera (< njem. Maßnahme) - 'postupak';
klip (< njem. Kolben) - *teh.* 'cilindrično tijelo koje se giba u cilindrima stapnih strojeva' itd.

Malobrojni su primjeri da semantičke posuđenice proširuju značenje unutar istog semantičkog polja. Npr. izraz *zdrava hrana* nije prevedenica kada znači 'hrana u kojoj su uravnoteženi svi potrebni sastojci, hrana koja blagotvorno djeluje na organizam'. Engleski izraz *health food* ima isto primarno značenje, ali je razvio i dodatno značenje 'hrana koja nije zatrovana kemijskim sredstvima, genetski nemodificirani artikli'. Uz sveprisutnu ekološku svijest novo je značenje engleskoga izraza prošireno i u drugim jezicima. Hrvatski je izraz *zdrava hrana* također proširio značenje.

Poneki izrazi koji u hrvatskom jeziku imaju jedno ili više značenja dobili su pod utjecajem više stranih jezika nova, dodatna značenja. To potvrđuje izraz *novi val* koji ima primarno značenje 'nailaženje, jačanje, naglo širenje nekog događanja (~poskupljenja) ili prirodnog fenomena (~hladnoće)'. Kao semantička posuđenica dobio je dva nova značenja, odnosno polja realizacije: pod utjecajem franc. *nouvelle vague* označava 'pokret u francuskoj kinematografiji 1960-ih godina', a prema engl. *new wave* 'općenito rok glazbu s pankerskim stavom koja je pomiješana s ostalim stilovima glazbe'. Riječi *krtica* ima u hrvatskom jeziku osnovno značenje 'sisavac koji živi pod zemljom' i preneseno, metaforičko značenje 'marljiva osoba'. Kao semantička posuđenica dobila je dva nova značenja u dvama semantičkim poljima: 'doušnik' pod utjecajem engleskog *mole* i 'sprava za bušenje tunela' prema francuskom *taupe*.

3. Jezik posrednik

Jezik posrednik ima značajnu ulogu u prijenosu značenja, kako na razini posuđenica, tako i na razini prevedenica. Primjerice, u hrvatskome je glagol *frizirati* germanizam, tj. posuđenica iz njemačkoga jezika (njem. *frisieren*), a u njemačkom galicizam (franc. *friser*). (Ljubičić, 2011: 53). U francuskom *friser* znači 'kovrčati'. Njemački glagol, jednako kao i hrvatski *frizirati* ima šire osnovno značenje 'urediti, oblikovati kosu', a ne samo 'kovrčati'. Prema tome, njemački je kao posrednički jezik imao ulogu obli-

kovanja značenja u hrvatskom. Riječ *firma* izvorno je talijanska. Njemački je izraz *Firma* u XVIII. stoljeću posuđen iz talijanskoga i pridruženo mu je značenje 'poduzeće, trgovačko društvo, ustanova'. Kao posuđenica *firma* u hrvatskom ima jednako značenje kao u njemačkom, a ne izvorno kako je u talijanskom 'potpis'. Jednako tako i prevedenica *tvtka* ne odgovara talijanskom značenju 'potvrda, potpis', nego odgovara značenju koje ima riječ *Firma* u njemačkom.

4. Zaključak

Promjene u semantičkoj ekstenziji posuđenica ovise o semantičkom opsegu predloška i o potrebi hrvatskoga kao jezika primaoca.

Promjene u semantičkoj ekstenziji prevedenica također ovise o semantičkom opsegu predloška i o potrebi hrvatskoga jezika, a osobito ovise o tipu prevedenice. Doslovne prevedenice⁸ ostvaruju nultu semantičku ekstenziju. Prijenos značenja kod djelomičnih prevedenica⁹ ovisi o semantičkom opsegu stranojezičnog predloška: transfer jednoznačnog, rjeđe višeznačnog predloška ima nultu semantičku ekstenziju, višeznačni predlošci ostvaruju djelomične prevedenice sa suženim značenjem. Stegnu li se povoljni uvjeti i postoji li za tim potreba u drugome jeziku, doslovne i djelomične prevedenice kandidati su za proširenje broja značenja i značenjskoga polja. Semantičke posuđenice¹⁰ po svojoj naravi uvijek ostvaruju proširenje značenja domaćih ili udomaćenih riječi i to proširenjem broja značenja i proširenjem semantičkoga polja.

Literatura

- Carstensen, Broder (1965). *Englische Einflüsse auf die deutsche Sprache nach 1945*, Heidelberg: Carl Winter Universitätsverlag.
- Dabo-Denegri, Ljuba (2005). Hrvatski u dodiru s francuskim jezikom, *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima: Prilog odbo posuđenica* [ur. Lelija Soćanac], Zagreb: Nakladni zavod Globus, str. 115–147.
- Dabo-Denegri, Ljuba (2007). *Hrvatsko-francuski jezični dodiri*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.

⁸ Naziv doslovne prevedenice označava vrstu prevedenica u kojima se vjerno preslikava predložak za kalkiranje na izraznoj i na sadržajnoj razini.

⁹ Djelomične prevedenice ne reproduciraju vjerno obrazac, nego odstupaju od njega u tvorbenome tipu ili dijelu značenja.

¹⁰ Semantičke posuđenice su prevedenice u kojima se domaćoj ili udomaćenoj riječi pod utjecajem drugog jezika pridružuje dodatno značenje.

- Dragičević, Dragica (2005). Hrvatski u dodiru s njemačkim jezikom, *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima: Prilagodba posuđenica*, [ur. Lelija Sočanac], Zagreb: Nakladni zavod Globus, str. 85–113.
- Duden (1989) = *Deutsches Universal Wörterbuch*, [ur. Günther Drosdowski], Mannheim, Leipzig, Wien, Zürich: Dudenverlag.
- Filipović, Rudolf (1986). *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*. Zagreb: Školska knjiga i Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- Filipović, Rudolf (1990). *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo – razvoj – značenje*, Zagreb: JAZU i Školska knjiga.
- Hansen-Kokoruš, Renate, Josip Matešić, Zrinka Pečur-Medinger, Marija Znika (2005). *Deutsch-kroatisches Universalwörterbuch – Njemačko-hrvatski Univerzalni rječnik*, Zagreb: Nakladni zavod Globus i Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje.
- HER (2002). *Hrvatski enciklopedijski rječnik*, [glavni urednici Ljiljana Jojić i Ranko Matasović], Zagreb: Novi Liber.
- <http://dictionnaire.sensagent.leparisien.fr>
- <http://sportske.jutarnji.hr/100postohr/?page>
- <http://www.larousse.fr/dictionnaires/francais>
- <https://en.oxforddictionaries.com/>
- <http://www.hnk.ffzg.hr>
- <http://riznica.ihj.hr>
- Klaić, Bratoljub (2012). *Novi rječnik stranih riječi*, Zagreb: Školska knjiga.
- Larousse (1986) = *Grand Larousse de la langue française en sept volumes (Grand dictionnaire de la langue française)*, Paris: Larousse.
- Le Nouveau Petit Robert (1993). *Dictionnaire de la langue française*, Paris: Dictionnaires le Robert.
- Ljubičić, Maslina (2011). *Posuđenice i lažni parovi: Hrvatski, talijanski i jezično posuđivanje*, Zagreb: FF press.
- Muhvić-Dimanovski, Vesna (1992). Prevedenice - jedan oblik neologizama. Zagreb: *Rad HAZU*, 446, str. 93–205.
- Muljačić, Žarko (1997/98). Tri težišta u proučavanju jezičnih elemenata “stranog” porijekla, *Rasprave instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 23/24, str. 265–280.
- Nikolić-Hoyt, Anja (2005). Hrvatski u dodiru s engleskim jezikom, *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima: Prilagodba posuđenica* [ur. Lelija Sočanac], Zagreb: Nakladni zavod Globus, str. 179–204.
- Oxford (2010) = Albert Sydney Hornby; Joanna Turnbull; Diana Lea; Dilys Parkinson; Patrick Phillips; Michael Ashby, *Oxford advanced*

- learner's dictionary of current English*, Oxford, England: Oxford University Press.
- Sočanac, Lelija (2004). *Hrvatsko-talijanski jezični dodiri (s rječnikom talijanizama u standardnome hrvatskom jeziku i dubrovačkoj dramskoj književnosti)*, Zagreb: Nakladni zavod Globus.
- Sočanac, Lelija (2005): Hrvatski u dodiru s talijanskim jezikom, *Hrvatski jezik u dodiru s europskim jezicima: Prilagodba posuđenica* Zagreb [ur. Lelija Sočanac], Nakladni zavod Globus, str. 19–50.
- Stojić, Aneta i Marija Turk (2017). *Deutsch-kroatische Sprachkontakte : Historische Entwicklung und aktuelle Perspektiven auf lexikalischer Ebene*, Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag GmbH + Co. KG.
- Turk, Marija (2013). *Jezično kalkiranje u teoriji i praksi. Prilog lingvističiji jezičnih dodira*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada i Filozofski fakultet Sveučilišta u Rijeci.
- Wahrig (1968) = *Wahrig Deutsches Wörterbuch*. Gütersloh: Bertelsmann Lexikon-Verlag Reinhard Mohn.
- Webster 1996 = *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*. New York/Avenel: Gramercy Books.
- ZINGARELLI = Lo Zingarelli (2008). *Vocabolario della lingua italiana di Nicola Zingarelli*, Bologna: Zanichelli.

On semantic adaptation and changes of loanwords and calques in the Croatian language

In this paper, we attempt to determine the nature of the semantic changes that take place in the processes of adaptation of loanwords and creation of calques. The phenomena are observed on the examples from two Romance (Italian and French) and two Germanic (English and German) languages. The basic processes of semantic adaptation characteristic of loanwords and calques include zero semantic extension, restriction of meaning and expansion of meaning. Zero semantic extension is a relatively frequent phenomenon in the adaptation of loanwords and the transfer of calques, especially when the model has just one, or a highly limited number of senses. Since words are typically polysemous, restriction of meaning with respect to the role-model from another language has become the most frequent type of change in the process of linguistic borrowing and adaptation. When the loanwords and calques satisfy their primary and precise function completely, i.e. when they meet the specific need for naming a new referent, the intensity and preciseness of their primary senses begin to weaken and their meanings can be expanded. Considering that calques are the result of a specific process of borrowing, the analysis of their meaning has revealed that the ways in which loanwords are semantically adapted are not identical to the ways in which calques

are borrowed. Changes in the semantic extensions of loanwords and calques depend on the semantics of the role-model from the foreign language, on the needs of the recipient language, and in the case of calques, also on the type of transfer, i.e. the type of calque. In the case of loan translations zero semantic extension is realized. The transfer of meaning in the case of loan renditions depends on the semantic scope of the foreign language role-model: transfer of monosemic, and less frequently polysemic role-models, results in zero semantic extension, while polysemic role-models result in loan renditions with a narrower meaning. If the conditions are right, and if a need in the language arises, loan translations and loan renditions can become candidates for the expansion of the number of their meanings and the expansion of their semantic field. Multi-word phrases, which are typically metaphorical, frequently take on an additional role of idioms or parts of idioms. Semantic loan translations, as the result of their nature, always expand the meaning of the words from the recipient language or of the adopted words by expanding the number of their meanings and their semantic fields.

Key words: loanwords, calques, semantic extension, Croatian, foreign language

